

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-508-5-20>

Боримська Олена, мистецтвознавець, завідувачка відділом наукової експозиційної роботи та пересувних музейних виставок Національного музею «Київська картинна галерея», Київ, Україна

ЗАКАРПАТСЬКА ШКОЛА ЖИВОПИСУ. ЛІНІЯ НАСТУПНОСТІ

Ключові слова: музейний проект, виставка, Закарпатська школа живопису.

Olena Borymska, art historian, head of the department of scientific exposition work and traveling museum exhibitions at the National Museum “Kyiv Art Gallery”, Kyiv, Ukraine

TRANSCARPATHIAN SCHOOL OF PAINTING. LINE OF SUCCESSION

Key words: museum project, exhibition, Transcarpathian School of Painting.

Виставка «Закарпатська школа живопису», яка впродовж червня-жовтня 2024 року експонувалася в Національному музеї «Київська картинна галерея», є продовженням довготривалого музейного проекту «Мистецькі школи України» та програми «Музей і колекціонери». Більше ста творів закарпатських митців різних поколінь з приватних колекцій дають уявлення про унікальне явище в українському мистецтві – «Закарпатський Барбізон». Хронологічний діапазон експонатів виставки охоплює ціле століття - від 1920-х років і до сьогодення - від класичних надбань до сучасних новацій. Серед представлених майстрів яскраві творчі особистості: засновники, які закладали традиції школи – А. Ерделі, Й. Бокшай, Ф. Манайло, Е. Контратович, А. Коцка, З. Шолтес, представники старшого покоління - Г. Глюк, А. Кашшай, В. Микита, Ю. Герц, В. Габда, середнього – З. Мичка і молодшого – Б. Кузьма, А. Ковач, Л. Радько та ін. Окрему експозицію присвячено митцям, творчість яких стала яскравим прикладом неконформістських тенденцій у закарпатському живописі, таким як П. Бедзир, Є. Кремницька, Ф. Семан. Мистецтво Закарпаття – потужний пласт української культури, який не тільки зміг виокремитися в школу національного рівня, а й гідно вирізняється на тлі Київської, Харківської, Одеської, Кримської та Львівської мистецьких шкіл. Експозиція виставки унаочнює процес наступництва в образотворчій традиції Закарпаття й водночас демонструє широкий спектр формалістичних шукань, пластичних інновацій в сучасному мис-

тецтві, які повертають нас до заповітів А. Ерделі щодо рушійних спрямувань, як характерної ознаки справжнього мистецтва.

Отже, розглянемо феномен закарпатського живопису на прикладі декількох творів з виставки, що належать пензлю майстрів різних генерацій: батьку-засновнику школи А. Ерделі, Є. Кремницькій – представниці наступного покоління, яка уособлює нонконформістську тенденцію й сучасному художнику М. Деяку. Адальберт Ерделі, отримавши освіту в будапештській академії мистецтв, використовує пластичні інновації західно-європейського живопису початку ХХ ст. (періоду стрімкої емансипації засобів художньої виразності). А саме: яскравий колорит, відхід від світло-тіньового живопису у відтворенні оточуючого середовища в бік більш вільного, творчого інтерпретування природи, декоративної пластики. Так, в ранніх пейзажах («Над водою» кін. 1930-х рр., полотно, олія, 74,5x95,3, колекція НЮ АРТ) автор вдається ще до класичної побудови пейзажу (поділ простору на перший, другий і третій плани), однак зосереджується на колірному вирішенні твору. Діагональ річкового русла надає композиції динаміки. Відсутня повітряна перспектива; далечинь позначена лише холодними колірними відтінками. Полотно щільно заповнено плямами гучного кольору, які складають контрастні пари (бузковий-оливковий, помаранчевий-зелений, теплий-холодний, світлий-темний) й унаочнюють особистісний індивідуальний погляд митця на звичайний природний мотив. Це вже не відсторонене фіксування побаченого за принципом подібності (мімесису), переконливого в своїй ілюзорності відтворення природи, а новий, підсилений авторським враженням кольоропростір. Пластика його творів суголосна тогочасним живописним європейським новаціям (моделювання об'єму кольором, а не світло-тіню, як у роботах П. Сезанна, рефлекс тощо). Художник не приховує свою кухню, адже відкриває глядачеві процес роботи; чітко простежуються спрямування формоутворюючих мазків, що дозволяють відчутти рух пензля. В іншому пейзажі («Літній пейзаж» друга пол. 1920-х рр., колекція Е. Димшиця) Ерделі вдається до більш розкутої живописної манери – насиченого колориту, пастозного фарбового шару, експресії пензля, більш узагальненого, умовного зображення ландшафту. Твір набуває нової, зовсім іншої живописної якості. Проте автор залишається у межах фігуративного зображення.

Ерделі – педагог, який виховав плеяду відомих закарпатських митців, зокрема Єлизавету Кремницьку. Художниця продовжує живописний експеримент, формалістичні шукання початку ХХ сторіччя. Серед експонатів виставки вельми цікаві двобічні роботи цієї талановитої мисткині («Композиція 3», «Композиція 3а» 1960-ті рр., картон, олія, 48,7x52, колекція Е. Димшиця). Так зображення з одного боку дещо нагадує пластичне вирішення в ранніх пейзажах Ерделі – узагальнені форми дерев, поділ на плани. Однак пейзаж Кремницької має більш декоративний характер.

Плями локального кольору пласкі й укладаються наче в мозаїчній структурі. Кольорова гама побудована на контрасті градуйованих холодних синьо-зеленуватих відтінків і теплих брунатно-рожевих. Гнучкі дерева, ритмічно повторюючись, створюють овальну структуру, що вписана в прямокутний формат полотна. Лінія горизонту золотим перетином бездоганно довершує композицію. На зворотному боці представлена абстрактна композиція. Різні за формою, розміром і кольором біоморфні елементи гармонійно сполучаються в приглушених відтінках кольору. Акцент повністю перенесений на пластичну драматургію. Чисті засоби художньої виразності (форма, колір, лінія), не обтяжені знайомими фігуративними елементами, знаходяться у вільному діалозі між собою. Наступна робота («Абстрактна композиція» 1967, полотно, олія, 59,5x79,5, колекція Е. Димшиця) побудована на геометризованих елементах, які подібно щільно укладеним різнокольоровим цеглинкам утворюють орнаментальне зображення. Вертикальні й горизонтальні, округлені й прямокутні форми чистих і відтінкових теплих і холодних кольорів врівноважено взаємодіють, а відтак складають універсальний художній вислів. Шерехата фактурна поверхня надає декоративному зображенню живописного забарвлення.

Сучасну лінію закарпатської кольоропластики яскраво втілює Михайло Деяк (учень В. Микити, котрий в свою чергу вчився у фундаторів школи А. Ерделі, Й. Бокшая, Ф. Манайла), творчість якого не обмежується живописом. Широко відомі його пошуки в сучасних різновидах художньої практики. Художник працює з металом і склом, декоруючи просторові абстрактні композиції насиченим кольором. Картина «Обійми» (2009, полотно, олія, 100x121, колекція НЮ АРТ) є типовим й виразним зразком його малярства. Звертаючись до фігуративного зображення, Деяк перетворює його на гучну й яскраву живописну субстанцію. Через експресію потужного кольору й примхливу, звивисту енергійну лінію дещо узагальненої умовної форми візуалізовано напруженість, найвищий, екстатичний стан людських почуттів. Простір, в якому розміщено постаті, перетворений на вибухову фарбову суміш, що спалахує й заворює надприродним кольором. А втім, в створенні образу автор серед інших засобів художньої виразності віддає перевагу кольору, саме його експресивній складовій.

Для всіх трьох митців характерними є формалістичні шукання, тяжіння до інновацій, яскравий і неповторний, індивідуальний творчий почерк. Всі своєю творчістю позначають верхівку художньої практики свого часу, а їхнє мистецтво відповідає найактуальнішим пошукам трьох історичних періодів – авангардних зрушень у А. Ерделі, повернення до модерністичних експериментів у Є. Кремницької й новітніх спрямувань у М. Деяка.